

Притягальне поле «галактики Гутенберга»

*Володимир Кудлач,
співробітник ОННБ імені М. Горького,
член НСЖУ та НСХУ*

14-16 травня в Одеській національній науковій бібліотеці імені М. Горького відбулася {VI Всеукраїнська виставка-форум «Українська книга на Одещині». Важливе місце в її програмі відведено науковому обговоренню проблем книговидання, книгорозповсюдження і читання із залученням широкого кола спеціалістів, представників ЗМІ і громадськості. Зазвичай вони проводяться у формі конференцій, круглих столів чи дискусійних студій.

Цьогорічна дискусійна студія «Книга та читання в контексті часу», як і попередні подібні заходи, які щорічно проводяться в рамках Всеукраїнської виставки-форуму в Одесі, дала додатковий поштовх до осмислення місця бібліотек у вік інформаційних технологій (ІТ). Її учасники – це люди з великим життєвим і практичним досвідом, свідомі своєї місії популяризувати книгу. Хоча й кожен по-різному реагує на ті виклики, перед якими опинилися сучасні бібліотеки: від консервативного до збалансованого поєднання усталених форм роботи і нових, які диктує час. До дискусійного кола долучилися 18 учасників. Із їх виступів вимальовується загальна картина стану бібліотечної справи, книговидання та книгорозповсюдження, вплив книги та читання на розвиток нашого суспільства.

Фрагменти окремих доповідей наводяться у тій послідовності, у якій протікала ця зустріч. Її модератором виступила завідувач науково-методичного відділу ОННБ ім. М. Горького Світлана Гриценко.

Виступ Миколи Сенченка, директора Книжкової палати України ім. І. Федорова, стосувався гносеологічних та питань творчого розвитку особистості і ролі в цьому процесі книги та комп'ютерних технологій.

«Книга – це важливий інструмент розвитку суспільства. Якщо говорити про творчу діяльність, то мушу визнати, що для мене, як автора, саме читання книжок є спонукальним – саме тоді з'являються нові ідеї, – зізнався Микола Іванович. – Такі ідеї не виникають, наприклад, у момент, коли я вишукую інформацію в Інтернеті. Я почав задумуватися на цю тему: у чому ж принципова різниця між книжкою і комп'ютером як джерелом знань? Мою увагу з даної проблематики привернули публікації Джеймса Біллінгтона (нині директора бібліотеки Конгресу США). Він говорить про шкідливість комп'ютерів, які інтенсифікують надходження інформації, перевантажують нас і перетворюють людину на її накопичувача, тим самим знижуючи наші творчі можливості. Висловлюючись метафорично, скажу, що «галактика Гутенберга» ніколи не зникне, бо саме книга дає нам можливість творчо мислити. У цьому, як було сказано, я переконався на власному досвіді».

Кожен виступ – це своєрідний зріз знань, досвіду, особистих і професійних зацікавлень учасників дискусійної студії. Так, директор Одеської ОУНБ ім. М. Грушевського Юліана Амелеченко використала у своїй промові статистику, яка дає загальну картину стану бібліотечної справи в Одеській області. «Заявлена тема дискусії спонукає до нестандартного підходу в постановці і висвітленні питань. На ці питання хочу подивитися не як книготорговець чи видавець, не як письменник, і навіть не як читач, а як бібліотекар-методист. Нині в Одеській області діє 850 бібліотек, у тому числі 684 сільських, фонди яких нараховують близько 16 млн. примірників, з них 13,5 млн. книжок – у сільських. Цьогоріч сільські бібліотеки, зокрема на Одещині, отримали 81 назву видань. Теперішні бібліотеки вже виконують нові функції, адже нинішній читач області не сприймає бібліотеку, як просто полиці з книгами».

Що нині забезпечує виживання паперової книги? Посилаючись на британського письменника, автора «Автостопом по Галактиці» Дугласа Адамса, Юліана Амелеченко перерахувала очевидні практичні переваги книжки у порівнянні з електронними, оскільки вони найкраще виконують свої функції за прямим призначенням. «Ще не так давно, – продовжила доповідач, – інформація була найціннішою річчю. Сьогодні людство страждає

від перенасичення інформацією. На думку Еріка Шмідта, одного із творців Google, кожен два дні нині ми виробляємо стільки інформації, скільки створило людство від початку цивілізації до 2000 року. Бібліотека стала не просто власником інформації серед інформаційного буму, скільки місцем спілкування, діалогу, простором свободи, затишним притулком у нашому неспокійному світі. Державна політика нині спрямована на створення великих бібліотечних комплексів, своєрідних порталів у майбутнє». Доповідач також звернула увагу на те, що в області вже шостий рік поспіль діє безстрокова акція «Читаюча Одещина», яка охоплює усі читацькі категорії. Слушним виглядає зауваження щодо недоречності використання окремих термінів, наприклад, «читач» чи «користувач»? (Користуватися можна навіть туалетом). Юліана Сергіївна також ознайомила присутніх з іншими акціями та проектами, ініційованими очолюваною нею установою, які покликані підвищити читацький інтерес та вивчити попит на книжкові новинки, зокрема, ті книжки, які бібліотеки отримують безкоштовно від Міністерства культури України. Для прикладу було названо кілька найбільш затребуваних книг: «... Це «Павло Скоропадський» одеського історика Віктора Савченка, «Арсен» Ірини Роздобудько, «Минувшина України в романтичних історіях» Євгена Луняка, «Син Сонця – Фаєтон» Миколи Руденка, «Бікфордів світ» Андрія Куркова (в українському перекладі), «Шляхами великого Кобзаря» Надії Крижової та ін. 1 квітня підприємство «Одеса-книга» і три обласні бібліотеки відкрили Першу одеську виставку-ярмарок молодіжної та дитячої книги, яку ми назвали «Книжкове розмаїття для нових поколінь», – відзначила промовець. – Книг, націлених на виховання молодого покоління було небагато, їх вартість – дуже високою (хоча й не було торгової націнки), при цьому книжки для дітей були видані за зразками найкращої європейської практики...» Директор ОУНБ ім. М. Грушевського закликала видавців і книгорозповсюджувачів більше уваги приділяти випуску дитячої літератури, художньої, історичної та фантастики, на які попит високий, за умови, коли їх ціна «буде адекватною нашим можливостям».

Останнім часом нової якості набули контакти одеситів із колегами із Миколаєва. Достатньо згадати цьогорічний Форум бібліотекарів Півдня України, який відбувся у березні. Наша гостя Вікторія Агаркова, заступник директора з наукової роботи ОУНБ ім. О. Гмирьова у контексті заявленої теми поділилася досвідом роботи миколаївців. «Популяризація книги і читання – це основна функція усіх бібліотек. Ми перейняли досвід одеської національної бібліотеки і у 2012 році започаткували свою регіональну виставку-форум «Українська книга і преса на Миколаївщині». Чому преса? Бо ми активно співробітничали із управлінням преси та інформації і зв'язків з громадськістю при обласній адміністрації. Також були сумніви, чи проект буде вдалим, і тепер, коли минуло три роки, то переконуємося, що це був вірний крок. Ми також проводимо форум, і якщо тему для обговорення раніше ми визначали самі, то зараз нам її пропонують учасники зустрічі. Активну участь у її роботі беруть редактори районних газет, адже у них не було заходу, який би їх об'єднав, щоб оговорити власні проблеми. До нашої виставки-форуму готові приєднатися також видавництва, які знаходяться при вишах, які, на відміну від державних, обділені загальною увагою».

Вікторія Агаркова також ознайомила присутніх із особливостями обласної програми «Книговидання і книгорозповсюдження», яка дозволяє видавати книжки окремих авторів. Їх презентації, як правило, відбуваються в згаданій обласній бібліотеці, куди, як і в усі 504 бібліотеки області поступає обов'язковий примірник. Однак, це лише певною мірою вирішує проблему книговидання і поповнення фондів.

У подальшій роботі дискусійної студії взяли участь й інші учасники зустрічі: Олександр Афонін, президент Української асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів, Ігор Алексеєнко, генеральний директор видавництва «Наукова думка», Ніна Прибега, головний редактор ЦСВ «Мистецтво», Дар Лівшиць, директор ПП «Одесакнига», Галина Лазарева, директор Одеської ЦМБ для дітей ім. А. Гайдара, Лариса Трегуб, заступник директора з ОБІС Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова, Світлана Дементьєва, завідувач методичного відділу Одеської ЦМБ для дорослих ім. І. Франка, Світлана Овчаренко, професор Одеського інституту державного управління та ін.

Так, Ірина Моторна, вчитель історії Березанської СШ, ґрунтуючись на своїй викладацькій практиці, причину зниження читацького інтересу в учнів пояснює тим, що його збивають такі інформаційні блоки як Інтернет і телебачення. Хоча у випадках, коли з потрібної тематики необхідна паперова книжка відсутня, педагог радить дітям використовувати і електронні джерела інформації. «Я розумію вчительку, яка стурбована тим, що діти не читають і хоче щоб вони знали факти, – продовжила тему Ніна Прибега. – Але задамося питанням: як учень інтерпретує ці факти? Яким буде майбутнє цієї дитини, її родини, суспільства? Над цим слід задуматися, адже людину, особистість формують, перш за все, приклад батьків, генетика і книжка...»

У ході виступів, звертаючись у першу чергу до вчителів та працівників дитячих бібліотек, інші учасники дискусії звернули увагу на те, що неправильно організований процес читання може відбити інтерес до книжки вже у ранньому віці. Потрібно пропонувати юним читачам саме таку літературу, яка стимулює читацький інтерес (а для цього потрібно знати дитячу психологію і вивчати запити дітей, поділивши їх на вікові категорії). Потрібен аналіз літератури, яка видається дітям у бібліотеках. Адже якісне і правильне читання – це мистецтво, якому потрібно вчити дітей, чому шкодить, на переконання окремих учасників зустрічі, практика «швидкісного читання». Ця методика привчає до поверхового читання. Забігаючи наперед, зазначу, що, наприклад, Олександр Афонін наголошує на вагомій ролі батьків, їх співпраці у цьому напрямку зі школою. Він також пропонує видавництвам визначати вікову аудиторію випущених книжок, консультуючись з цього питання у психологів та методистів. А міністерствами має бути розроблена методика запровадження спеціальної програми заохочення до читань.

До об'єднання зусиль державних та громадських інститутів щодо підвищення ролі читання серед молоді закликала присутніх Світлана Овчаренко: «Це є міждисциплінарна проблема – педагогів, бібліотекарів, ЗМІ, представників мистецтва і науки. Мусимо визнати, що в умовах ІТ змінюється робота з текстом, і цілком можливо, що у друкованого тексту буде своя почесна функція, як нині у театральних вистав, незважаючи на засилля кіно. Можливо, у нинішній ситуації має змінюватися соціальна функція бібліотек, які б перетворилися на установу по збереженню інформації, доступності тексту та його розповсюдженні. У суспільстві є спротив змінам, і він відбувається на різних рівнях і різних етапах», – переконана професор. Зазначимо, що впродовж багатьох років їй доводиться працювати саме з такою категорією, як чиновники, які мають свій особливий тип психології.

Інше питання, яке виплило у ході дискусії і розширило її тематику, пов'язане з проблемою надходження до бібліотек обов'язкового примірника. Його порушили саме представники дитячих бібліотек. Повинен сказати, що ця проблема завжди перебуває у фокусі уваги подібних заходів одеської виставки-форуму. Ситуацію прояснив Олександр Афонін, один із ініціаторів та авторів щодо внесення змін до Закону «Про обов'язковий примірник документів», які, наскільки відомо, так і не були прийняті. «Сьогодні, згідно з українським законодавством, видавництва зобов'язані передавати безкоштовно до Національної бібліотеки ім. В. Вернадського 17 обов'язкових примірників. Хочу запитати, чи цей кількісний показник допомагає нині вирішувати проблему виховання, освіти та культури підростаючого покоління, інженерно-технічних працівників? Ні, не допомагає! Ці примірники осідають також в науково-технічній бібліотеці у Києві, і жодна науково-технічна бібліотека в Україні не отримує свого примірника, хіба-що інформацію, що вони поступили до фондів. Те саме стосується Національної дитячої бібліотеки», – аргументував свою позицію доповідач. Олександр Афонін порадив звернутися до європейської практики, де видавництва віддають бібліотекам не більше 3-4 обов'язкових примірників при середньому тиражі в 12 тисяч одиниць. Для порівняння, в Україні показник тиражів рідко перевищує 500 примірників книжкової продукції, що характерно для 62 % усіх випущених видань. Останнім часом саме зменшення тиражів змусили переглянути існуючу норму, адже це суттєво знижує можливість відтворення виробництва, особливо у разі випуску високополіграфічних книг.

Інший паралельний законопроект, що спрямований на підтримку виробника, також ініційований Олександром Афоніним і Миколою Сенченком, стосується закупки державою

56-60 примірників ринкових книг, які, згідно з даними Книжкової палати України, вийшли в Україні. Це дозволить бібліотекам області отримати хоч би по кілька примірників.

Підсумовуючи сказане, мусимо визнати, що знайти якесь спільне рішення заявлених проблем можна лише комплексно.

Про Форум мовою статистики

Узагальнюючи результати XVI Всеукраїнської виставки-форуму «Українська книга на Одещині», повинні визнати, що вона з невеликою різницею дає стабільні показники щодо кількості учасників, відвідувачів та представленої книжкової продукції. Цьогоріч у виставці-форумі взяли участь 68 видавництв із 78 заявлених. Більшість не змогли стати учасниками через фінансові причини. Вперше у виставці-форумі брали участь п'ять видавництва – «Магнолія 2006» (Львів), «Каравела», «Ніка-центр», видавець Шеляженко Ю.Ф. (Київ), Інститут Прикладної психології «Гуманітарний центр» (Харків). На цьогорічній виставці-форуму було представлено близько 6 тисяч назв книжкової продукції видавництв із Львова, Чернівців, Києва, Одеси, Миколаєва та Харкова. Захід відвідало щонайменше 6 тисяч осіб.

Відбулося 19 презентацій книжкових новинок, у тому числі під час виїзного Свята книги до м. Білгорода-Дністровського.

Важливою подією стала урочиста передача 1685 вітчизняних видань військовим частинам Одеського гарнізону в рамках Всеукраїнської акції «Бібліотека українського воїна», у т. ч., 1041 прим. від ОННБ імені М. Горького, 532 прим. – подарованими мешканцями міста, 112 прим. від видавництв – учасників виставки-форуму.

Відбувся традиційний конкурс «Краща книга виставки-форуму 2015». У ньому взяло участь 29 видавництв, які представили 60 видань. Переможцями конкурсу стали 24 книжки у восьми номінаціях. Спеціальними дипломами нагороджено також авторів.

Завдяки виставці-форуму збагатилися документні фонди ОННБ. Книжковий репертуар бібліотеки поповнили 485 видань.